

WOMEN'S CONDITION IN THE 19TH CENTURY

Adrian-Claudiu Stoica

Assoc. Prof., PhD, Politehnica University of Bucharest

Abstract: At the end of the eighteenth century, the old social order was criticized in Amsterdam, Paris, or Boston. Yet nowhere women have received political rights. The ideas of the French Revolution included claims that looked only at men, although many women were actively involved in the revolutionary process. Being included among the "passive citizens", women did not have political rights, but they had a number of obligations. Women will have much to wait until they get the right to vote. The first states that granted this right were New Zealand (1893), Australia (1902), Finland (1906), Norway (1913). The great European powers did not hurry though: in England, women could only vote after 1918, in Germany in 1919, and in France only in 1945.

Keywords: political rights, private sphere, public sphere, political participation, status, discrimination, women's condition.

Societățile umane au adoptat diverse ierarhii imaginate, însă ierarhia de gen a fost prezentă pretutindeni, în cadrul distincției dintre bărbați și femei primii dobândind un statut superior. Numeroase societăți au statuat faptul că femeile reprezintă proprietatea bărbaților, fie că aceștia erau tații, frații sau soții lor¹.

Credem că se impune o întrebare legitimă: această împărțire între bărbați și femei se datorează biologiei sau reprezintă o cutumă culturală care a avut drept resort imaginația? O serie de disparități pun în lumină diferențele biologice de netăgăduit dintre sexe – de exemplu, nașterea copiilor, care reprezintă un atribut al femeii - dar numeroase societăți au atribuit masculinității și feminității caracteristici care nu au nimic în comun cu biologia. Democrația ateniană a secolului al V-lea î.Hr. era rezervată exclusiv bărbaților. Femeia nu dispunea de niciun fel de drept politic iar educația sa era deosebit de limitată, școlile fiind rezervate bărbaților. Ca urmare, nu trebuie să ne mire faptul că filosofi, oratorii și artiștii de frunte atenieni erau bărbați. Atenienii antici considerau că femeia nu deține caracteristicile biologice care să îi permită să se implice în viața publică. Femeia ateniană nu avea drept de vot, nu putea deține calitatea de judecător, nu putea ocupa o funcție publică, nu avea dreptul de a decide în privința propriei căsătorii, era de cele mai multe ori analfabetă iar din punct de vedere juridic constituia proprietatea tatălui sau a soțului. Fără îndoială că femeia din Atena antică deținea un statut de netă inferioritate în raport cu bărbatul. Pe de altă parte însă, atenienii de astăzi nu îmbrățișează aceeași opinie. Femeile pot vota, pot fi alese în funcții publice și primesc aceeași educație ca și bărbații, iar caracteristicile lor biologice nu reprezintă un obstacol în realizarea acestor lucruri. Totuși, în politică și afaceri reprezentarea lor este redusă, (doar 12% dintre parlamentarii greci fiind femei), dar legislația

¹ Yuval Noah Harari, *Sapiens: Scurtă istorie a omenirii*, Iași, Polirom, 2017, p. 128.

nu reprezintă o frână pentru accesarea la funcții publice și cei mai mulți dintre greci sunt de părere că este natural să dețină astfel de funcții².

Începând cu Revoluția Agricolă, cele mai multe societăți umane au avut un caracter patriarhal, prețuind mai mult bărbații decât femeile. Aceste societăți patriarhale i-au determinat pe bărbați să se comporte într-un mod considerat ca fiind masculin și pe femei să se comporte într-un mod catalogat ca fiind feminin, introducând coerciția pentru cei care nu respectau regulile. În mod paradoxal însă, răsplata nu era egală pentru cei care respectau aceste reguli impuse, bărbații fiind mai bine recompensați. Resursele investite pentru educația femeilor erau mai reduse, acestora fiindu-le îngădite oportunitățile economice, puterea politică și libertatea de mișcare³.

Cum ne putem explica această această ierarhie? Există numeroase teorii care încearcă să ofere un răspuns. Unele acordă o importanță deosebită forței brute a bărbaților care le-ar fi permis să se impună în detrimentul femeilor, altele accentuează caracterul violent al acestora. Au fost evocate chiar și așa-numitele „gene ale patriarhatului”, care ar fi condus la supunerea femeii față de bărbatul de la care avea nevoie de protecție.

O altă dezbatere a vizat caracterul acestei disocieri: are aceasta o origine biologică sau culturală? Simone de Beauvoir a afirmat fără echivoc: „Nu te naști femeie, ci devii”, ceea ce ar însemna că datorită culturii și nu naturii suntem bărbați sau femei. De altfel, aceasta este tendința cea mai răspândită în Occident, corectă din punct de vedere politic: accentuarea importanței factorilor culturali. În 1998, psihologii britanici Allan și Barbara Pease, soț și soție, au evidențiat contrariul, afirmând că bărbații și femeile sunt diferiți prin structura lor biologică, dincolo de conotațiile culturale. În 2012, neurobiologul francez Jean-François Bouvet a optat pentru calea de mijloc, reliefând importanța ambilor factori, biologia și cultura, dar neprecizând ponderea fiecăruia⁴.

În ceea ce privește stabilirea ierarhiei dintre bărbați și femei, niciuna dintre aceste teorii nu oferă un răspuns satisfăcător. Nu știm cu certitudine de ce bărbații s-au impus în detrimentul femeilor, știm însă că percepția asupra deosebirilor de gen a cunoscut o transformare revoluționară. Tot mai multe societăți rezervă astăzi bărbaților și femeilor același statut juridic, oportunități economice și drepturi politice egale. S-a păstrat un decalaj însemnat între genuri, însă a avut loc o transformare decisivă a viziunii referitoare la sexualitate și gen. În debutul secolului XX, în Statele Unite, multora li se părea de neconceput ideea de a acorda drept de vot femeilor. În secolul XXI, deținerea de către femei a dreptului de vot reprezintă un lucru firesc și nu reprezintă un fapt neobișnuit ca femeile să obțină funcții ministeriale⁵.

Fără îndoială că această transformare a fost rezultatul unei evoluții. Istoria Europei a înregistrat un număr de suverane, (precum Maria Tereza în Austria sau Ecaterina cea Mare în Rusia) care au deținut un rol politic major în statele lor și chiar la nivel european. Dar aceste exemple reprezentau doar excepții care confirmau regula generală: femeile nu aveau acces în arena politică⁶. Însă, nu ezitau să se implice în viața publică, în secolul al XVIII-lea saloanele reprezentând spații de desfășurare ale dezbaterilor politice. Olympe de Gouges și Catherine Macaulay au avut îndrăzneala să-și publice opiniile critice referitoare la societatea inechitabilă în care trăiau. Nu de puține ori femeile s-au aflat în fruntea revoltelor, impulsându-i și pe bărbați, dar filosofia Luminilor, care a luat în dezbatere idei remarcabile precum cele de contract social, cetățenie și națiune manifesta

²*Ibidem*, pp. 129-132.

³*Ibidem*, p. 133.

⁴Lucian Boia, *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, București, Humanitas, 2013, pp. 48-49.

⁵Yuval Noah Harari, *op. cit.*, p. 140.

⁶Dominique Godineau, *Femeia*, în vol. *Omul Luminilor*, coord. Michel Vovelle, București, Editura Meridiane, 2003.

puțin interes față de statutul femeii. În cadrul *Enciclopediei*, lucrarea de referință a Secolului Luminilor, Diderot afirma că termenul de cetățean, având semnificația de deținător al unor drepturi politice, nu poate fi atribuit femeilor sau servitorilor. Conducătorii Revoluției franceze nu au luat în considerare acordarea de drepturi politice și pentru femei. Redactând *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* - care nu prevedea niciun fel de drepturi politice pentru femei - revoluționarii francezi nu considerau că alterează caracterul universal al acesteia. Discriminarea evidentă era justificată prin invocarea deosebirilor dintre sexe, evidențiindu-se opiniile lui Rousseau care punea în lumină slăbiciunile fizice și intelectuale ale femeii. Rousseau a lansat o teorie despre sexe în care afirma că femeia era datoare de a se supune bărbatului iar viața politică îl privește numai pe acesta⁷. El constata că societatea cuprinde două paliere: „sfera privată”, care include spațiul familial, aparținând femeii și „sfera publică”, încorporând participarea politică, spațiul de desfășurare al bărbatului⁸.

Întrucât *Declarația omului și cetățeanului* făcea referire la acordarea dreptului de vot pentru femei, le refuza acestora calitatea de cetățean. Olympe de Gouges, una dintre primele activiste pentru promovarea drepturilor femeii, a decis să ia atitudine. În 1791, a redactat *Declarația drepturilor femeii și cetățenei*, statuând egalitatea între genuri încă de la cel dintâi articol: „Femeia se naște liberă și este egală în drepturi cu bărbatul. Deosebirile sociale nu pot fi fondate decât pe utilitatea comună”. Olympe de Gouges a lansat idei referitoare la drepturile femeii, difuzate prin intermediul unor broșuri și a decis să se implice activ în desfășurarea evenimentelor din timpul Revoluției. Susținându-i pe girondini și dezaproband violențele, a declanșat nemulțumirea lui Robespierre. După arestarea girondinilor în iunie 1793, a urmat în august și arestarea sa iar Tribunalul revoluționar a condamnat-o la moarte, învinuind-o de trădare națională. În noiembrie 1793 a fost ghilotinată⁹.

În cea mai mare parte a istoriei europene și universale, părea de necontestat faptul că în urma disocierii bărbat – femeie, primul se manifesta în spațiul exterior, ocupându-se cu vânatoarea, războiul sau politica, în timp ce femeii îi revenea spațiul interior, respectiv preocuparea pentru familie și creșterea copiilor. Din această perspectivă, secolul al XIX-lea nu a adus nimic nou. Mai mult, această disociere a fost riguros reglementată utilizându-se argumente „științifice”. În jurul anului 1870, *Marele Dicționar universal al secolului al XIX-lea*, editat de Pierre Larousse, descrie femeia în culori sumbre: aceasta nu dă dovadă de prea multă inteligență, ar putea fi considerată chiar infantilă, este instabilă emoțional și preocupată excesiv de lux și sex. Ca urmare, trebuie să rămână în spațiul domestic, sub o atentă supraveghere, în timp ce bărbatul are datoria să reprezinte familia¹⁰.

Revoluția industrială a debutat după jumătatea secolului al XVIII-lea în Marea Britanie, apoi s-a extins în Europa continentală, transformând economia, structurile sociale și viața cotidiană a oamenilor. Odată cu experimentarea industrializării și urbanizării, în secolul al XIX-lea valorile familiale s-au modificat. La începutul acestui secol familia constituia, în primul rând, o structură economică organizată în vederea realizării muncii la fermă sau în cadrul unei mici afaceri artisanale. Odată cu Revoluția industrială au intervenit transformări în interiorul familiei, (ca urmare a încheșării noilor clase și mai ales a clasei de mijloc), acestea vizând concepții legate de căsătorie și relații sexuale, de educație, copii și moralitate¹¹. În secolul al XIX-lea, clasa de mijloc a început să promoveze un simț moral și un set de valori familiale, promiscuitatea fiind dezaprobată. Totodată, motivele pentru care erau încheiate căsătorii s-a modificat. Până în secolul al XIX-lea, europenii bogați se căsătoreau din

⁷Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei: din Evul Mediu până în zilele noastre*, Iași, Polirom, 2002.

⁸*Ibidem*.

⁹Adrian-Claudiu Stoica, *Europa la apogeu: o viziune istorică asupra lumii moderne europene*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2015, 181.

¹⁰Lucian Boia, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016, pp. 56-58.

¹¹Nathan Barber, *Istoria Europei*, București, Curtea Veche Publishing, 2012, p. 302.

considerente financiare și politice, căsătoriile fiind, de cele mai multe ori, aranjate. Cei săraci erau nevoiți să aștepte mai mult, până în momentul în care bărbatul acumula destule resurse financiare pentru a fi capabil să întrețină o familie. Din secolul al XIX-lea situația financiară s-a îmbunătățit pentru clasa de mijloc și pentru muncitori, astfel încât căsătoriile aveau loc mai devreme. Când oamenii erau nevoiți să aștepte și douăzeci de ani până aveau posibilitatea să se căsătorească, societatea accepta promiscuitatea. Acum, când căsătoria avea loc mai devreme, promiscuitatea era respinsă de o bună parte a populației¹².

Clasa de mijloc s-a constituit în Europa în secolul al XIX-lea și îi reunea pe industriași, bancheri, avocați, comercianți, funcționari, cu un mod de viață asemănător. Veniturile obținute îi permiteau acestora să cheltuiască sume importante pe mâncare de calitate, pe angajarea personalului domestic, participarea la diferite forme de socializare (precum opera și teatrul) sau educația copiilor¹³.

În noua societate industrializată statutul și rolul femeii s-au modificat. Transformările au avut loc atât în cadrul familiei cât și în afara acesteia. Potrivit statisticilor, în secolul al XIX-lea majoritatea femeilor se căsătoreau, orașul reprezentând spațiul propice pentru o femeie pentru a întâlni un bărbat. Numeroase fete din mediul rural au migrat către orașe pentru a căuta un loc de muncă și a se căsători, de cele mai multe ori angajându-se ca slujnice. Multe dintre aceste tinere care lucrau în case străine au devenit victime ale abuzurilor și hărțuirii sexuale. Mai mult, cele care nu reușeau să-și găsească un loc de muncă sfârșeau prin a deveni prostituate, prostituția reprezentând o practică deosebit de răspândită în orașe, în ciuda invocării valorilor morale de care societatea era tot mai atașată¹⁴.

La începutul secolului al XIX-lea, femeile lucrau în continuare și după momentul căsătoriei, contribuind la veniturile familiei. Însă, după anul 1850, odată cu accelerarea procesului de urbanizare, intensificarea industrializării și îmbunătățirea condițiilor economice, soțul a început să contribuie de unul singur la veniturile familiei. Cu deosebire în cadrul clasei mijlocii devenea firesc ca femeia să aibă grijă de copii acasă, în timp ce bărbatul muncea pentru întreținerea acestora. Acest fapt a avut consecințe nefaste în cazul femeilor, accentuând rigiditatea diviziunii muncii la orașe. Dacă femeile, fie ele măritate sau nu, căutau un loc de muncă, se loveau de sărăcia alternativelor. Pentru că majoritatea slujbelor erau ocupate de bărbați, le rămâneau alternativele muncilor domestice, a învățământului sau a slujbelor care presupuneau multe ore de muncă, salarii foarte mici și condiții insalubre, întrucât cele mai bune locuri de muncă erau rezervate bărbaților¹⁵. Acestor dificultăți pe care femeile erau nevoite să le înfrunte li se alăturau carențele educaționale și lipsa egalității în drepturi.

În secolul al XIX-lea, dominat, în continuare, de bărbați, numeroase femei au luat atitudine față de inechitățile din societate, constituind organizații care își propuneau să obțină drepturi egale cu bărbații și posibilitatea de a practica profesii care reprezentau apanajul bărbaților, de exemplu cele de medic sau avocat. De altfel, tot mai multe voci, inclusiv din rândul bărbaților se pronunțau pentru acordarea de drepturi egale femeilor. La sfârșitul secolului al XIX-lea, John Stuart Mill, părintele utilitarismului, se pronunța pentru acordarea dreptului de vot pentru femei.

Ca urmare a edificării statului modern, întemeiat pe ideologia liberală, a avut loc o uniformizare a societății și amplificarea importanței sferei publice¹⁶. Pe fondul punerii în valoare a noii ideologii și a evoluțiilor politice, economice și sociale, statutul femeii s-a îmbunătățit pe măsură ce rolul său creștea

¹²*Ibidem*, p. 303.

¹³*Ibidem*, p. 304.

¹⁴*Ibidem*.

¹⁵*Ibidem*.

¹⁶Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: între public și privat*, București, Editura Meridiane, 2003, p. 65.

în societate¹⁷. În secolul al XIX-lea, Marea Britanie a implementat un set de reforme în sprijinul femeilor și a permis ca acestea să beneficieze de învățământul secundar și universitar¹⁸. În Franța forța de muncă feminină era dominantă în industria textilă.

Totodată, copiii au început să fie priviți într-o altă lumină. În urmă cu un secol, rata mortalității infantile era deosebit de ridicată, doar 50% dintre copii supraviețuind nașterii. Aceste dificultăți se datorau regimului alimentar neîndestulător al mamei, igienei nesatisfăcătoare sau precarității cunoștințelor medicale. În secolul al XIX-lea, dimensiunea familiei a suferit modificări. În acest secol, familiile, mai ales cele din clasa de mijloc, aveau un număr de copii mai redus decât în veacurile anterioare. Ca urmare, atenția acordată acestora a crescut. Anterior secolului al XIX-lea, în mediul rural, un număr cât mai mare de copii oferea ajutor la munca pământului. Odată cu acest secol, cu deosebire în mediul urban, majoritatea copiilor nu contribuiau la veniturile familiei. S-au stabilit legături afective profunde între părinți și copii, o explicație a acestei atitudini fiind și faptul că numeroase femei se ocupau exclusiv de gospodărie. Cu toate că, dacă ne raportăm la standardele din prezent, rămânea semnificativ numărul orfanilor și copiilor abandonati, acesta s-a diminuat către finele veacului al XIX-lea¹⁹.

În urma industrializării și urbanizării, normele sociale și valorile familiale au înregistrat transformări semnificative. Pentru clasa de mijloc, cele mai importante principii de viață vizau munca, disciplina și moralitatea. În acest context s-a modificat și rolul femeii în cadrul familiei și la locul de muncă iar atenția acordată copiilor a crescut.

Femeia a beneficiat mai târziu de procesul de democratizare care i-a vizat mai întâi pe bărbați. În cea mai mare parte a istoriei umanității, bărbații și femeile au îndeplinit roluri diferite: femeia a rămas izolată în spațiul interior, ocupându-se de familie și copii, în timp ce domeniul de manifestare al bărbatului s-a aflat în exterior, în spațiul public. Emanciparea femeii în epoca modernă a reprezentat tocmai depășirea acestei izolări, depășirea spațiului interior și pătrunderea în spațiul public²⁰. Drumul nu a fost ușor, o dovadă în acest sens fiind tocmai dificultatea dobândirii dreptului de vot de către femei. Primele state care au acordat acest drept au provenit din afara continentului european: Noua Zeelandă (în 1893) și Australia (în 1902). În Europa, cele dintâi au fost două țări mici din nordul continentului: Finlanda (în 1906) și Norvegia (în 1913). Marile democrații occidentale s-au hotărât mai greu: Anglia a acordat drept de vot femeilor în 1918, Germania în 1919, Statele Unite în 1920, iar Franța abia în 1945²¹.

Din punct de vedere teoretic, în prezent, în spațiul democratic european, femeia este egala bărbatului din toate punctele de vedere. Totuși, în niciuna dintre țările Europei, egalitatea efectivă nu a fost desăvârșită, într-o serie de domenii (de exemplu cele politic sau economic) femeia având o reprezentare mult mai redusă.

¹⁷ *Ibidem*, p. 66.

¹⁸ *Ibidem*, p. 133, nota 2.

¹⁹ Nathan Barber, *op. cit.*, pp. 305-306.

²⁰ Lucian Boia, *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, București, Humanitas, 2013, pp. 46-47.

²¹ *Idem*, *Occidentul: o interpretare istorică*, București, Humanitas, 2013, p. 161.

BIBLIOGRAPHY

- AMBROSI, Christian, *L' apogée de l' Europe 1871-1918*, 4e édition, Collection Histoire Générale, Paris, Masson, 1987.
- BALING, T.C.W., *The Nineteenth Century. Europe 1789-1914*, Oxford University Press, New York, 2000.
- BARBER, Nathan, *IstoriaEuropei*, București, CurteaVeche Publishing, 2012.
- BOIA, Lucian, *Mitul democrației*, Ed. a 4-a, București, Humanitas, 2016.
- Idem, *Occidentul: o interpretare istorică*, București, Humanitas, 2013.
- Idem, *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, București, Humanitas, 2013.
- BOSHER, J.F., *The French Revolution*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1989.
- BOCK, Gisela, *Femeia în istoria Europei: din Evul Mediu până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 2002.
- CIUPALĂ, Alin, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: între public și privat*, București, Editura Meridiane, 2003.
- FERGUSON, Niall, *Civilizația. Vestul și Restul*, Iași, Editura Polirom, 2011.
- FONTANA, Josep, *Europa în fața oglinzii*, Iași, Editura Polirom, 2003.
- FREVERT, Ute și Heinz-Gerhard Haupt (coord.), *Omul secolului al XIX-lea*, trad. de Ion Mircea, București, Editura Polirom, 2002.
- GODINEAU, Dominique, *Femeia*, în vol. *Omul Luminilor*, coord. Michel Vovelle, București, Editura Meridiane, 2003.
- HARARI, Yuval Noah, *Sapiens: Scurtă istorie a omenirii*, Iași, Polirom, 2017.
- STOICA, Adrian-Claudiu, *Europa la apogeu: o viziune istorică asupra lumii moderne europene*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2015.
- THIESSE, Anne-Marie, *La Création des identités nationales. Europe XVIII-XX siècle*, Paris, 1999.